

DOI 10.31909/26168812.2022-(60)-11  
УДК 378.011.3-051(477)

**THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE AND TRAINING OF SECONDARY SCHOOL TEACHERS AT THE PRESENT STAGE: REFORMS AND FEATURES OF DEVELOPMENT**

**СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: РЕФОРМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ**

***Sabina Kotsur***

кандидат педагогічних наук  
Email: sabina.kotsur@gmail.com  
ORCID: 0000-0003-1112-2946  
Випускниця Зальцбургського університету,  
факультету культурних та соціальних  
наук, кафедри англійських й  
американських досліджень, Австрія

***Sabina Kotsur***

PhD of Pedagogical Sciences  
Email: sabina.kotsur@gmail.com  
ORCID: 0000-0003-1112-2946  
A graduate of the University of Salzburg,  
Faculty of Cultural and Social Sciences,  
Department of English and American Studies,  
Austria

***Oksana Kostenko***

кандидат історичних наук, доцент  
E-mail: oksana.kostenko.university@gmail.com  
ORCID: 0000-0003-0831-9158  
Research ID: AAL-9707-2020  
Університет Григорія Сковороди в  
Переяславі, Україна

***Oksana Kostenko***

PhD. of Historical Science,  
Assistant Professor  
E-mail: oksana.kostenko.university@gmail.com  
ORCID: 0000-0003-0831-9158  
Research ID: AAL-9707-2020  
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,  
Ukraine

***Volodymyr Siropol***

кандидат історичних наук, доцент  
E-mail: dpu.kaf.istorii@gmail.com  
ORCID: 0000-0001-6069-2609  
Research ID: U-8091-2018  
Університет Григорія Сковороди в  
Переяславі, Україна

***Volodymyr Siropol***

PhD. of Historical Science,  
Assistant Professor  
E-mail: dpu.kaf.istorii@gmail.com  
ORCID: 0000-0001-6069-2609  
Research ID: U-8091-2018  
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,  
Ukraine

**ABSTRACT**

*In the article, the authors, based on the analysis of a number of sources and publications, analyze the development of the higher education system, focusing on the training of professional teachers for secondary schools from 2015 till 2020 with its features and trends. In particular, it is shown that the modernization of the secondary school teacher training system in higher education institutions involves: ensuring the quality of specialist training in accordance with European standards; formation of professional competence and social responsibility in the process of training future specialists; improvement of the content of university education (educational-professional and educational-scientific training programs) in accordance with modern requirements; introduction of modern educational and technological support of the educational process; ensuring the appropriate level of knowledge of state and foreign languages; preparation for the life of an active personality capable of effective life activities in the 21st century. and personal self-development; establishment*

*of a system of employment of university graduates for work by profession; and increasing the importance of Ukrainian education. While researching the topic, the authors also identified the features of university education: universality and significant demand for university knowledge; mastering the values of the innovative university education system; freedom of teaching and learning; diversity of scientific activity; providing opportunities for the diligent students to obtain scientific degrees and become teachers. The authors considered the policies of Ukraine regarding the training of the specific subject teachers. In particular, in recent years this tendency led to the increase of the number of universities and financial support of the educational institutions. It is also worth mentioning that one of the problems of training specialists in higher education is the admission to higher educational institutions.*

**Key words:** *Teacher, education, pedagogue, university, school, history.*

**Актуальність теми та постановка проблеми.** Необхідною умовою динамічного розвитку сучасного суспільства є модернізація системи вищої освіти, пов'язана з розбудовою конкретної держави, її національною політикою, економічними й культурними особливостями. Модернізація вищої освіти України передбачає конкретні зміни в її організації згідно із законодавчими й нормативно-правовими документами, тенденціями освітньої галузі, європейськими вимогами, особливостями університетської освіти.

**Аналіз останніх досліджень.** Вивченню розвитку й модернізації сучасної вищої освіти України присвячені праці таких дослідників як В. Андрущенко (Андрущенко, 2010), М. Головань (Головань, 2011), В. Єрмаченко й В. Дериховська (Єрмаченко & Дериховська, 2017), О. Живага (Живага, 2013), М. Жиленко, М. Свінціцька (Жиленко & Свінціцька, 2017), В. Кремень (Кремень, 2005), С. Сисоєва (Сисоєва, 2013), В. Сокаль (Сокаль, 2014), Н. Терентьєва (Терентьєва, 2016), Л. Шевченко (Шевченко, 2016) та ін. Ці та інші автори характеризують державну освітню політику України, розкривають проблеми вищої школи та визначають основні особливості та тенденції розвитку університетської освіти.

**Виклад основного матеріалу.** Сутність модернізації освіти, як зазначає В. Андрущенко, полягає у «...збереженні минулого, його очищенні від деформацій і осучасненні у відповідності зі світовим досвідом» (Андрущенко, 2010: 372). Отже, учений доводить необхідність не тільки змін в освіті, а й збереження національних традицій її побудови.

В. Сокаль вважає одним із ключових завдань модернізації вищої освіти забезпечення її якості, побудову ефективної освітньої системи закладів вищої освіти з дієвою економікою та управлінням, що відповідали б як запитам сучасного життя, потребам розвитку країни, суспільства, держави, так і потребам та інтересам особистості. При цьому, як зазначає автор, потрібно чітко враховувати ще одне фундаментальне завдання модернізації, яке продиктоване входженням вищої освіти у принципово нову стадію свого розвитку, упровадження ефективної економічної політики в галузі освіти. На сучасному етапі розвитку суспільства вища освіта стає не лише найважливішою соціальною сферою, а й у прямому значенні найважливішою економічною галуззю. Вона відіграє все важливішу роль у нагромадженні та розвитку людського капіталу, тому перспективи зростання добробуту нашої країни пов'язані зі збільшенням значущості української освіти (Сокаль, 2014: 89). Стратегічні завдання модернізації освіти і науки В. Кремень вбачає в тому, щоб утвердити в суспільстві розуміння абсолютної пріоритетності науки як сфери, що продукує нові знання, і освіти, що долучає до знань суспільство загалом і кожну людину зокрема; готувати людину, здатну до ефективної життєдіяльності у ХХІ ст.; спроможну сприймати змінність як суттєвий складник власного способу життя; готувати розвинену, самостійну, самодостатню особистість, яка б керувалася в житті власними поглядами й переконаннями і була здатна на самостійні свідомі дії; переводити матеріально-технічну базу навчального процесу на сучасний рівень; здійснювати мовний прорив в освіті шляхом забезпечення знання державної мови та вивчення іноземних мов, адже в сучасному глобалізованому світі людина не може діяти максимально ефективно й

на високому рівні підтримувати свою професійну компетентність без широкого спілкування зі світом (Кремень, 2005: 4-7).

Отже, модернізація університетської освіти передбачає:

- забезпечення якості підготовки фахівців згідно з європейськими стандартами;
- формування в процесі підготовки майбутніх фахівців професійної компетентності і соціальної відповідальності;
- удосконалення змісту університетської освіти (освітньо-професійних і освітньо-наукових програм підготовки) відповідно до сучасних вимог;
- запровадження сучасного навчально-технологічного забезпечення освітнього процесу;
- забезпечення належного рівня знань державної та іноземних мов;
- підготовка до життя активної особистості, здатної до ефективної життєдіяльності у XXI ст. та особистісного саморозвитку;
- налагодження системи працевлаштування випускників університетів для роботи за фахом;
- збільшення значущості української освіти в нагромадженні та розвитку людського капіталу.

Необхідною умовою модернізації університетської освіти є її реформування, викликане впливом певних чинників. О. Живага вважає, що зміни в системі освіти України викликані як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Серед внутрішніх чинників автор називає усвідомлення наявних недоліків у змісті (його різноманітності та швидкості оновлення), технологіях (модернізації форм, методів, засобів навчання), управлінні освітою та доступі до неї (різноманітність форм і видів освіти, механізмів її фінансування, розуміння суті академічних свобод та автономії), змісті й характері наукових досліджень тощо. Зовнішні чинники О. Живага характеризує як інтеграційні та глобалізаційні тенденції, що зумовлюють нові завдання та проблеми, які покликана вирішувати система освіти (швидкий науково-технічний прогрес, міграційні процеси, взаємопроникнення культур, формування відкритого інформаційного середовища) (Жижко, 2008: 14). Отже, вплив внутрішніх та зовнішніх чинників безпосередньо визначають певні зміни в освітній галузі.

Реформування системи підготовки вчителів середньої школи у вишах України в XXI столітті обумовлюється, на думку С. Сисоевої, низкою таких причин: значними соціально-економічними трансформаціями в країні, зміною векторів у політичному, соціальному та економічному розвитку держави; поширенням глобалізаційних та інтеграційних процесів у світі, бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Обравши європейський вектор розвитку, практично через невеликий історичний проміжок часу від проголошення незалежності Україна приєдналася до Болонського процесу, що також викликало не лише значні зміни у змісті й організації вищої освіти, а й вплинуло на усі інші ланки освіти (Сисоева, 2013: 38). Отже, зміна векторів у політичному, соціальному та економічному розвитку незалежної України, підтримання нею у 2005 р. Болонської угоди, необхідність змін у змісті, технологіях, управлінні освіти в поєднанні із швидким науково-технічним прогресом і міграційними процесами спричинили реформаторські дії у сфері вищої освіти.

Після Революції Гідності (2014) Україна взяла активний курс на євроінтеграцію. На державному рівні було прийнято низку законів, що передбачили реформи та зміни освітньої галузі. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти та підготовки педагогічних кадрів визначено такими сучасними нормативними документами як Закон України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Концепція розвитку педагогічної освіти» (2018).

Імплементация цих нормативних документів передбачала такі зміни в системі вищої освіти:

Перехід на систему підготовки фахівців «бакалавр – магістр – доктор філософії (PhD)». Бакалавр – освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти в результаті

виконання освітньо-професійної програми в обсязі 180-240 кредитів ЄКТС; магістр – на другому рівні вищої освіти в результаті успішного виконання освітньо-професійної або освітньо-наукової програми в обсязі 90-120 кредитів ЄКТС; доктор філософії (PhD) – освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра та передбачає опанування освітнього складника освітньо-наукової програми в обсязі 30-60 кредитів ЄКТС та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Академічна, фінансова та господарська автономія закладів вищої освіти, що надала їм право впроваджувати власні освітні та наукові програми, розробляти навчальні плани, розпоряджатися власними доходами та майном.

Конкурентна система держзамовлення й централізований вступ до закладів вищої освіти через ЗНО, що передбачає механізм електронного вступу до вищої школи та автоматичного розміщення держзамовлення. За підсумками ЗНО складається рейтинг абітурієнтів, котрі одержали право навчатися безкоштовно, а заклад вищої освіти отримує державне замовлення на їх професійну підготовку.

Боротьба з науковим плагіатом, що ґрунтується на внутрішньому контролі закладів вищої освіти за плагіатом серед викладачів (наукові статті, дисертаційні дослідження) та студентів (курсіві, дипломні і магістерські роботи, публікації).

Нова класифікація ЗВО, що ліквідувала існуючі рівні акредитації та запровадила такі типи закладів вищої освіти: університети (універсальні навчальні заклади); інститути й академії (галузеві навчальні заклади); коледжі (заклади підготовки бакалаврів).

Означені зміни відповідають основним принципам Болонської декларації та обумовлюють певні новації та свободи, що повинні задовольняти інтереси, потреби, запити людей у підготовці до професійного життя в суспільстві, отримання якісної освіти, формування професійної компетентності, розвитку активної життєвої позиції. Університети займають найвищий ранг серед закладів вищої освіти України, підтверджують свою вагомість і авторитет на державному, європейському та світовому рівні.

М. Жиленко, М. Свінцицька зазначають: «Університетська освіта пройшла довгий шлях розвитку й налічує майже тисячолітню історію, упродовж якої вона впевнено продемонструвала стабільність свого існування разом зі здатністю до змін, сприяння перетворенням і прогресу суспільства, а університети зарекомендували себе як провідні соціальні інститути суспільства, в якому вони функціонують» (Жиленко & Свінцицька, 2017: 29). Отже, науковці відмічають значну вагу університетів як соціальних інститутів суспільства у становленні та розвитку держави.

Згідно зі статтею 28 Закону України «Про вищу освіту» університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що веде інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та займається культурно-просвітницькою діяльністю. Отже, на законодавчому рівні встановлено різні види університетів (багатогалузеві та галузеві), що є провідними науковими й методичними центрами підготовки висококваліфікованих фахівців.

Н. Терентьева на основі аналізу сутнісних підходів до розвитку особистості згідно з парадигмою планетарного світосприймання так визначає мету сучасної університетської освіти: це створення можливостей освітнього середовища, які обумовлюють мотивацію до самовиховання, самопізнання, саморозвитку, самоорганізації, гармонізації стосунків із людьми, соціумом, природою, формування загальнолюдських цінностей, лідерських якостей, відповідальності за прийняті рішення та наслідки власних дій та ін., що безпосередньо

визначає ноосферний світогляд, інноваційне мислення тощо (Терентьєва, 2016: 25-26). Отже, формування загальнолюдських цінностей, лідерських якостей, ноосферного світогляду, інноваційного мислення є основою університетської освіти, що обумовлює такі її основні завдання:

- підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації та використання отриманих результатів в освітньому процесі;
- упровадження наукової діяльності і забезпечення розкриття творчих здібностей учасників освітнього процесу;
- забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі навчальної та інноваційної діяльності;
- збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства.

Для реалізації у практиці роботи окреслених завдань потрібна розвинена та потужна база закладів вищої освіти, що здійснюють на якісному рівні підготовку майбутніх учителів.

Проаналізуємо сучасні статистичні дані розвитку системи вищої освіти в Україні та підготовки педагогічних кадрів. В останні роки в Україні відбувається зниження частки видатків на вищу освіту (з 28,3 % у 2014 р. до 21,8 % у 2017 р.) (Освіта в Україні, 2018: 14). Особливо фінансування скоротилося в умовах війни після повномасштабного вторгнення росії до України 24 лютого 2022 р. На початку 2018/19 н.р., за даними РБК-Україна з посиланням на Державну службу статистики в Україні, діяло 652 вищі заклади освіти, що на дев'ять менше, ніж у 2017/2018 н.р. (661). Кількість студентів, які здобували вищу освіту в цих закладах, становила 1522 тисяч осіб, що на 17 тисяч менше, ніж на початку 2017/18 н.р. (1539 тисяч). Отже, кількість закладів вищої освіти в Україні зменшується, як і кількість студентів, що навчаються в них.

Кількість університетів, академій, інститутів, які здійснюють підготовку фахівців за спеціальностями галузі знань 01. «Освіта» (011. «Освітні, педагогічні науки», 012. «Дошкільна освіта», 013. «Початкова освіта», 014. «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», 015. «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», 016. «Спеціальна освіта», 017. «Фізична культура і спорт») на 2016/2017 н.р. складала 108, у 2017/2018 н.р. ця кількість зросла до 111 (Освіта в Україні, 2018: 171), що засвідчує увагу держави до підготовки шкільних учителів. Сьогодні в Україні близько 60 університетів готують фахівців галузі знань 014. «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», яка передбачає і підготовку майбутніх вчителів з історії і правознавства. Мережу закладів післядипломної педагогічної освіти представляють близько 30 інститутів післядипломної педагогічної освіти (академії неперервного навчання) комунальної форми власності, що функціонують в кожному регіоні країни, а також структурні підрозділи післядипломної освіти закладів вищої освіти державної форми власності (Освіта в Україні, 2018: 173). Отже, на кожний регіон України в середньому припадає десь два університети, що здійснюють підготовку майбутніх учителів для середньої освіти, та один інститут післядипломної педагогічної освіти.

За останні 7 років простежується тенденція до збільшення державного замовлення за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти з 4410 місць у 2015 р. до 11175 місць у 2017 р., або у 2,5 рази. За другим (магістерським) рівнем вищої освіти спостерігалось зростання обсягів державного замовлення на 3905 місць у 2016 р. порівняно з 2015 р., та ще на 2090 місць у 2017 р. порівняно із 2016 р. Загальне зростання становило з 1410 до 7405 місць, або майже у 5,3 рази. У 2018 р. Постановою КМУ «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, та підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2018 році» до спеціальностей, на які відведено найбільший обсяг держзамовлення на основі повної загальної середньої освіти, віднесено галузь знань «Середня освіта» (за всіма предметними спеціальностями). Так, державне замовлення за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти склало 11255 місць, магістерським – 8745 місць. Таке

збільшення обсягів прийому за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти у 2017-2018 рр., у першу чергу, пов'язане з тим, що з 2017 р. не здійснюється набір на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста в галузі знань 01. «Освіта», а також свідчить про зростання суспільної потреби у підготовці кваліфікованих педагогічних працівників та поступове виконання завдань державою щодо підвищення якості загальної середньої освіти в Україні [92, с. 175-176]. Варто зазначити, що загальний обсяг випуску фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів упродовж 2015-2018 рр. мав загальну тенденцію до збільшення з 11623 у 2015 р. до 14078 у 2018 р. (Освіта в Україні, 2018: 179). Аналіз динаміки вступників на здобуття першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальностями галузі знань 01. «Освіта» у 2016/2017 – 2017/2018 н.р. вказує на суттєве збільшення кількості вступників, які навчаються і за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб. Це свідчить про ефективність реалізації низки заходів Урядом та МОН України стосовно заохочення абітурієнтів до здобуття вищої педагогічної освіти, підвищення престижності професії педагога на ринку праці, зростання заробітної плати педагогічних працівників (Освіта в Україні, 2018: 184).

Як засвідчують статистичні дані, наведені Ю. Голубчиковою і А. Підгорним, чисельність університетів із 2014 по 2016 р. збільшилася в 1,057 разу, або на 5,7% (із 175 до 185). Такі зміни автори пояснюють, у першу чергу, перетворенням переважної більшості інститутів в університети та академії, а також відкриттям нових закладів освіти, переважно університетів (Голубчикова & Підгорний, 2017).

До класичних університетів, що упродовж останніх років посідають одні з найвищих місць в консолідованому рейтингу закладів вищої освіти України, віднесено Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Сумський державний університет, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Ужгородський національний університет. У класичних університетах також приділяється значна увага вивченню історії, правознавства та підготовці вчителів у царині цих наук.

Хоча статистичні дані доводять задовільний стан розвитку вищої освіти, однак Л. Шевченко вказує на низку проблем і ризиків, що стоять перед сучасною університетською освітою України. По-перше, рівень оплати за навчання у вищій школі України постійно зростає. Уже зараз дешевше, ніж в Україні, вищу освіту можна здобути в Німеччині, Швеції, а також у Франції та Чехії. Зіставним за вартістю з Україною є навчання в закладах вищої освіти Польщі, Чехії (приватних) і Швейцарії. По-друге, в Україні відсутні доступні фінансові компенсатори видатків домогосподарств на освіту, насамперед надання грантів та пільгових освітніх позик. По-третє, загрозу доступності вищої освіти становить поширення тіньових форм оплати освітніх послуг. По-четверте, система освіти в Україні на відміну від розвинених держав не виправдовує сподівання споживачів освітніх послуг вищої школи на соціальну мобільність – перехід до вищого рівня в соціальній структурі суспільства. Витрати на здобуття вищої освіти не гарантують ні працевлаштування, ні одержання високих трудових доходів у майбутньому. В Україні за спеціальністю працює лише 43,7 % осіб із повною або базовою вищою освітою. Максимальний відсоток зайнятих за спеціальністю спостерігається у галузях медицини (94,5 %), інженерної справи (84,0 %), освіти (81,0 %), економіки (79,9 %) і будівництва (77,4 %) (Шевченко, 2016: 25-28). Отже, українська університетська освіта наприкінці першої чверті XXI ст. переживає низку проблем, пов'язаних з оплатою контрактної форми навчання в університетах і відсутністю чіткої системи працевлаштування випускників. Окрім того, не сприяє зростанню кількості студентів у сучасних університетах і система вступу до закладів вищої освіти за результатами ЗНО, що постійно змінюється, а також зменшення кількості бюджетних місць на окремі спеціальності у вищій школі. Так, на підготовку вчителів Міністерством освіти і науки України у 2018 р. було розподілено 6853

бюджетних місць, із них 5303 – денної форми навчання та 1550 – вечірньої. Варто зауважити, що у розрізі спеціальностей підготовка вчителів історії і правознавства посіла не перші місця.

Однак широкий конкурс при вступі до університету не передбачає наявності чітко визначених обсягів державного замовлення в закладі вищої освіти на відміну від фіксованого («пороги» максимуму і мінімуму бюджетних місць на кожну спеціальність). У межах загального обсягу державного замовлення на кожній спеціальності формується єдиний рейтинговий список вступників, які подавали заяви до різних закладів вищої освіти. Рекомендації до зарахування отримують абітурієнти з високими балами та пріоритетами в межах єдиного рейтингового списку, а не в межах вишу. Широкий конкурс передбачає, що бюджетне місце надається не конкретному ЗВО, а спрямовується до закладу за вступником із найкращими балами. Тому максимальний обсяг відображає, найбільшу кількість вступників, котрих зможе прийняти виш на певну спеціальність, а кваліфікаційний мінімум показує, скільки вступників із найвищими балами мають обрати навчання за конкретною спеціальністю у виші, щоб на цю спеціальність взагалі став можливим набір за державним замовленням. Отже, сам заклад вищої освіти в рамках певних бюджетних місць чекає на свого абітурієнта, який принесе вишу державне місце. У межах системи широкого конкурсу виш може як отримати максимальний обсяг місць держзамовлення, так і не отримати жодного бюджетного місця. За таких умов виникає цілком реальна загроза невиконання державного замовлення на окремі спеціальності.

Сучасна система вищої освіти «виживає» за рахунок студентів контрактної форми навчання, кількість яких у ЗВО сьогодні значно перевищує чисельність бюджетних місць. Система вступу до університетів та інших навчальних закладів за кордоном переважно не вимагає складання певних іспитів, тому значна кількість молодих українців навчається в таких країнах Європи як Польща, Чехія, Болгарія, Румунія, Угорщина та ін. Вважаємо, що українська система вищої освіти потребує спрощення правил прийому для студентів контрактної форми навчання або ж вступу до ЗВО без результатів ЗНО як це було зроблено в умовах російсько-української війни у 2022 р. Ця пропозиція особливо актуальна з позиції академічної автономії університетів та свободи вибору студентами дисциплін варіативної частини навчального плану. Такі моделі отримання освіти сьогодні успішно існують у різних країнах світу. Так, М. Жиленко, М. Свінціцька аналізують системи вищої освіти різних країн світу та доводять, що модель освіти у США називається ліберальною. У ній учасники освітнього процесу виступають як незалежні, самостійні суб'єкти ринкових відносин. За умови оперативного реагування освітнього закладу на державний попит споживач одержує необхідну послугу й оплачує її. У європейській моделі освіти існує безліч варіацій. Однак, незважаючи на відмінність освітніх систем європейських держав, у них є одна схожа риса з американською освітою – прихильність до ліберальної моделі (Liberal Arts), використання якої формує в людини звичку робити вибір і відповідати за нього. Модель дає змогу студентам самостійно обирати курси із запропонованих програм, що набуває поширення у кредитно-модульному навчанні, основою якої є предметна система (Жиленко & Свінціцька, 2017: 30).

Н. Тарапатова також вказує на існування тенденції в університетах різних країн світу до комерціалізації, що дає автору право кваліфікувати українські університетські організації як такі, що перебувають на шляху поступового перетворення з адміністративних органів держави (з орієнтацією на держзамовлення) на соціальні організації особливого типу – освітні корпорації (з орієнтацією на освітній ринок і споживачів освітніх послуг) (Тарапатова, 2007: 8). Отже, розгляд університетів як освітніх корпорацій повинен змінювати й підходи до відбору та навчання абітурієнтів.

Тепер розглянемо особливості й тенденції сучасної української та європейської університетської освіти. Т. Туркот називає такі особливості сучасної університетської освіти: повноту й універсальність університетського знання; свободу викладання й учіння; можливість до утворення науково-педагогічних кадрів із числа власних студентів (Туркот,

2011: 62-64). Серед чинних парадигм університетської освіти (культурна-ціннісна, академічна, професійна, технократична, гуманістична) підґрунтям розбудови сучасної системи вищої освіти України вчений вважає гуманістичну парадигму (особистість людини з її здібностями та інтересами (Туркот, 2011: 67-68).

О. Мещанінов окреслює окремі риси університетської системи освіти XXI століття: освіта повинна бути вільною, надавати свободу всім своїм членам, бути позбавленою обмежень вияву спонтанної людської творчості, тобто відповідати адхократичному типу організаційної культури; внутрішні, глибинні цінності тих, хто навчається, мають збігатися з цінностями інноваційної університетської системи освіти; наукова діяльність характеризується єдністю в різноманітті, а розподіл дисциплін за факультетами замінюється гнучкою системою формування багатьох тимчасових взаємозв'язаних робочих груп; дискурсний вибір та проблемні ситуації є надто важливими для професійної практики з дослідження та викладання; усі підрозділи академічного персоналу підпорядковані безмежному формуванню робочих груп; університет є суспільною рамкою для багатьох проблемних галузей; університет має розширювати можливості для практик нерегульованої соціальної діяльності, що надає можливість студентам застосовувати засвоєне на заняттях та активніше підготуватися до адаптації в навколишньому середовищі (Мещанінов, 2002: 55-56). Отже, особливостями університетської освіти є: універсальність і значний попит на університетські знання; опанування цінностей інноваційної університетської системи освіти; свобода викладання й учіння; різноманіття форм наукової діяльності; надання можливостей кращим студентам отримати наукові ступені та поповнити склад науково-педагогічних кадрів.

У процесі модернізації університетської системи освіти необхідно враховувати сучасні тенденції її розвитку та світові тренди. Так, В. Андрущенко і В. Євтух визначають такі основні тенденції розвитку університетської освіти у XXI столітті: підвищення якості освіти в університетах; збільшення потенціалу університетів як центрів толерантності і взаєморозуміння націй і світу, демократії, гуманності і моральності; автономна незалежність і міжнародне співробітництво університетів (Андрущенко & Євтух, 2011: 191-192).

Н. Воевутко стверджує, що в сучасній українській університетській освіті простежуються такі тенденції: інформатизація, демократизація, інтеграція і координація, інтернаціоналізація і транснаціоналізація, інструменталізація, комерціалізація, стандартизація (Воевутко, 2012: 27). Тенденції та особливості розвитку вищої освіти, на думку М. Голованя, можна класифікувати за різними ознаками. Освіту можна розглядати як систему освітніх закладів; як процес навчання, виховання та розвитку особистості; як результат навчально-пізнавальної діяльності осіб, що здобувають освіту. Серед тенденцій та особливостей розвитку вищої професійної освіти на інституційному рівні можна виділити такі: абсолютне зростання кількості студентів; зростання вартості та видатків на вищу освіту, диверсифікація джерел її фінансування; збільшення та зростання ролі сектору недержавної вищої освіти; збільшення кількості працівників сфери вищої освіти; інформатизація (комп'ютеризація) освіти; розвиток дистанційної освіти; підвищення віку тих, хто здобуває вищу освіту; міграція професорсько-викладацького складу і витік інтелекту в розвинуті країни; демократизація та децентралізація системи управління освітою; підвищення рівня мобільності студентів; підсилення автономії закладів вищої освіти. Розглядаючи освіту як процес навчання, виховання та розвитку особистості, можна виділити такі її тенденції та особливості освіти: випереджувальний характер освіти; навчання впродовж життя; широке впровадження методів інноваційного й розвивального навчання; орієнтація освіти на саморозвиток учнів та студентів; особистісна орієнтація освіти; гуманізація, гуманітаризація вищої професійної освіти; фундаменталізація освіти; діяльнісна спрямованість, цілісність освіти. Розглядаючи освіту як результат навчально-пізнавальної діяльності осіб, що здобувають освіту, можна виділити такі тенденції: підвищення освітнього рівня населення і значущості освіти; освіта стає пріоритетною цінністю особистості (Головань, 2011: 209-210). Отже, цікавою, на нашу думку, є класифікація



тенденцій розвитку вищої освіти за різними ознаками та їх диференціація як системи освітніх закладів; як освітнього процесу; як результату освітньої діяльності.

В. Єрмаченко й В. Дериховська доводять, що система вищої освіти у XXI столітті буде перебувати під впливом таких світових трендів (напрямів, тенденцій розвитку):

Масовість та динамізм розвитку вищої школи. Освіта стала широкодоступною для всіх людей незалежно від їх віку, соціального статусу, нації. Якщо порівняти світову статистику здобуття вищої освіти, то можна констатувати, що на кінець XX століття в середньому лише 10% людей мали статус студентів, тоді як на початок XXI століття спостерігався приріст на 15%.

Орієнтація якості навчання на кінцевий результат. Сучасна вища освіта відходить від навчання, що спрямоване на кількісний (бальний) вимір. Світ цікавить, що конкретно вміє роботи випускник вишу, які практичні навички та компетентності отримав здобувач вищої освіти упродовж всього терміну навчання.

Упровадження безперервної освіти («life long learning» – освіта впродовж життя). Відбувається реформування чинних та/або створення нових освітніх установ, здатних враховувати особливості структури і змісту освітніх потреб людини на різних етапах її життя.

Дистанційне навчання. На початку XXI століття в розвинутих країнах світу набули поширення віртуальні (електронні) університети, що, маючи в основі веб-системи дистанційного навчання корпоративного зразка, призначені для виконання завдань дистанційної освіти будь-яких за рівнями та масштабами підприємств, організацій, компаній та навчальних закладів.

Диверсифікація та інтернаціоналізація вищої освіти. Освітні установи збільшують різноманітність програм підготовки, зокрема міждисциплінарних, створюють нові дисципліни та курси, пропонують нові спеціалізації та спеціальності. Інтернаціоналізація покликана максимально зблизити національні освітні системи, знайти та примножити їх спільні концепти та компоненти, підтримувати розмаїття національних особливостей культури та освітніх традицій, сприяючи їх взаємозбагаченню.

Індивідуалізація вищої освіти, що передбачає розроблення індивідуальних програм підготовки та відповідних термінів навчання з урахуванням вікових та інших особливостей, інтересів та персональних здібностей кожного студента, відмову від порівняння результатів навчання.

Спрямованість на науково-дослідницьку діяльність. На базі університетів функціонують передові дослідницькі центри, що активно співпрацюють зі світовою академічною спільнотою та державою.

Трансформація змісту вищої освіти, що максимально зближують шкільну та університетську підготовку, унеможлиблює дублювання навчального матеріалу, сприяє пом'якшенню переходу від середньої школи до університету (Єрмаченко & Дериховська, 2017: 519-521).

**Висновки.** Отже, визначені світові стратегічні орієнтири розвитку університетської освіти передбачають її широкодоступність для різних верств населення; навчання протягом життя, різноманітність програм підготовки, особливо на відстані (дистанційне навчання); формування професійно компетентного фахівця; реалізацію індивідуального кредо особистості у процесі підготовки студента до професійної діяльності, спрямованість на науково-дослідницьку діяльність; наближення програм середньої школи до університетських тощо. Тенденції університетської освіти можна диференціювати за різними ознаками. Тоді освіту можна інтерпретувати як систему освітніх закладів; як освітній процес; як результат освітньої діяльності. Можна виділити такі особливості університетської освіти: універсальність і значний попит на університетські знання; опанування цінностей інноваційної університетської системи освіти; свобода викладання й учіння; різноманіття

форм наукової діяльності; надання можливостей кращім студентам отримати наукові ступені та поповнити склад науково-педагогічних кадрів.

#### **ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА**

Андрущенко В., Євтух В. Університетська освіта в XXI столітті: спроба прогнозного аналізу. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2011. Вип. 5. С. 189-192. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf\\_2011\\_5\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2011_5_23)

Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю. Київ: Знання України, 2010. 670 с.

Воєвутко Н.Ю. Сучасні тенденції університетської освіти в умовах соціально-економічних трансформацій в Україні. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 11. С. 24-27. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo\\_2012\\_11\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2012_11_6) (

Головань М.С. Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. 2011. Вип. 31. Ч.1. С. 203-211.

Голубчикова Ю.В., Підгорний А.З. Статистичний аналіз динаміки та стану розвитку ВНЗ України. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень* : зб. наук. студентських праць. Вип. 3. Частина I. Одеса, ОНЕУ. 2017. С. 7-14.

Єрмаченко В.Є., Дериховська В.І. Особливості трансформації світової системи вищої освіти у XXI столітті. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 518-522.

Живага О.В. Вища освіта в процесах глобалізації (філософський аналіз). Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія. 2013. № 1. С. 141-144. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau\\_f\\_2013\\_1\\_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_1_37)

Жижко О.А. Професійна підготовка вчителів іноземних мов у вищих навчальних закладах Мексики: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / АПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2008. 21 с.

Жиленко М., Свінцицька М. Роль класичної університетської освіти у формуванні організаційної культури суспільства. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер: Педагогіка. 2017. Вип. 2. С. 28-33. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkntshp\\_2017\\_2\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkntshp_2017_2_9)

Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

Мещанинов О.П. Сталий розвиток університетської системи освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами: щоквартальний науково-практичний журнал*. НТУ «ХП». 2002. № 3. С. 46-57.

Освіта в Україні: базові індикатори: Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2018. 210 с.

Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст. *Освітологія*. 2013. Вип. 2. С. 36-45.

Сокаль В.А. Проблеми модернізації вищої освіти України *Актуальні питання модернізації національної економіки України в умовах інтеграції до європейського економічного простору: реформування державного сектору, бізнесу та освіти*: зб. наук. праць I всеукраїнської науково-практ. конф. Полтава, 2014. С. 85-89.

Тарапатова Н.М. Університетська організація в контексті трансформаційних процесів: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2007. 17 с.

Терентьєва Н.О. Розвиток університетської освіти в Україні: феномен та тенденції розвитку. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 17. С. 20-29.

Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Кондор, 2011. 628 с.

Шевченко Л.С. Університетська освіта: економічні пріоритети та управління розвитком: монографія. Харків: Право, 2016. 188 с.

#### REFERENCES

Andrushchenko V. & Yevtukh V. (2011). Universytets'ka osvita v XXI stolitti: sprobа prohnznoho analizu [University education in the 21 st century: an attempt at predictive analysis]. Mizhnarodnyy naukovyy forum: sotsiologhiya, psykhologhiya, pedahohika, menedzhment [International scientific forum: sociology, psychology, pedagogy, management]. Vyp. 5. P. 189-192. [in Ukrainian]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf\\_2011\\_5\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2011_5_23)

Andrushchenko V.P. (2010). Rozdumy pro osvitu: Statti, narysy, interv'yuy [Reflections on education: Articles, essays, interviews]. Kyiv: Znannya Ukrayiny. [in Ukrainian].

Voyevutko N.Yu. (2012). Suchasni tendentsiyi universytets'koyi osvity v umovakh sotsial'no-ekonomichnykh transformatsiy v Ukrayini [Modern trends of university education in the conditions of socio-economic transformations in Ukraine]. *Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka* [Pedagogical education: theory and practice]. Vyp. 11. P. 24-27. [in Ukrainian]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo\\_2012\\_11\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2012_11_6)

Holovan' M.S. (2011). Analiz tendentsiy rozvytku vyshchoyi osvity v umovakh hlobalizatsiyi, intehratsiyi ta informatyzatsiyi suspil'stva [Analysis of trends in the development of higher education in the conditions of globalization, integration and informatization of society]. *Problemy suchasnoyi pedahohichnoyi osvity. Ser.: Pedahohika i psykhologhiya* [Problems of modern pedagogical education. Ser.: Pedagogy and psychology]. Vyp. 31. Ch.1. P. 203-211. [in Ukrainian].

Holubchikova Yu.V. & Pidhornyy A.Z. (2017). Statystychnyy analiz dynamiky ta stanu rozvytku VNZ Ukrayiny [Statistical analysis of the dynamics and state of development of universities of Ukraine]. *Statystyka – instrument sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'* [Statistics – a tool of socio-economic research]: zb. nauk. student's'kykh prats'. Vyp. 3. Chastyna I. Odesa, ONEU. P. 7-14. [in Ukrainian].

Yermachenko V.Ye. & Derykhov's'ka V.I. (2017). Osoblyvosti transformatsiyi svitovoyi systemy vyshchoyi osvity u XXI stolitti [Features of the transformation of the world system of higher education in the 21st century]. *Ekonomika i suspil'stvo* [Economy and society]. Vyp. 10. P. 518-522 [in Ukraine].

Zhyvaha O.V. (2013). Vyshcha osvita v protsesakh hlobalizatsiyi (filosofs'kyy analiz) [Higher education in the processes of globalization (philosophical analysis)]. *Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu* [Bulletin of the National Aviation University]. Ser.: Filosofiya. Kul'turolohiya. № 1. P. 141-144. [in Ukrainian]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau\\_f\\_2013\\_1\\_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_1_37)

Zhyzhko O.A. (2008). Profesiyna pidhotovka vchyteliv inozemnykh mov u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Meksyky [Professional training of foreign language teachers in higher educational institutions of Mexico]. (Extended abstract of candidate's thesis). Institute of Pedagogy education and adult education. Kyiv. [in Ukrainian].

Zhylenko M. & Svintsits'ka M. (2017). Rol' klasychnoyi universytets'koyi osvity u formuvanni orhanizatsiynoi kul'tury suspil'stva [The role of classical university education in the formation of the organizational culture of society]. *Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* [Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University]. Ser: Pedahohika. Vyp. 2. P. 28-33. [in Ukrainian]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutshp\\_2017\\_2\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutshp_2017_2_9)

Kremen' V.H. (2005). Osvita i nauka v Ukrayini – innovatsiyini aspekty. Stratehiya. Realizatsiya. Rezul'taty [Education and science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Realization. The results]. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian].

Meshchaninov O.P. (2002). Stalyy rozvytok universytets'koyi systemy osvity [Sustainable development of the university education system]. *Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy: shchokvartal'nyy naukovy-praktychnyy zhurnal* [Theory and practice of management of social systems: a quarterly scientific and practical journal]. NTU «KhPI». Vyp. 3. P. 46-57. [in Ukrainian].

Osvita v Ukraini: bazovi indykatory (2018). Informatsiyno-statystychnyy byuleten' rezul'tativ diyal'nosti haluzi osvity u 2017/2018 n.r. [Education in Ukraine: basic indicators: Information and statistical bulletin of the results of the education sector in 2017/2018]. Kyiv: DNU «Instytut osvity i analityky». [in Ukrainian].

Sysoyeva S. (2013). Osvitni reformy: osvitolohichnyy kontekst. Educational reforms: educational context]. *Osvitlohiya* [Education]. Vyp. 2. P. 36-45. [in Ukrainian].

Sokal' V.A. (2014). Problemy modernizatsiyi vyshchoyi osvity Ukrainy [Problems of modernization of higher education of Ukraine]. *Aktual'ni pytannya modernizatsiyi natsional'noyi ekonomiky Ukrainy v umovakh intehratsiyi do yevropeys'koho ekonomichnoho prostoru: reformuvannya derzhavnoho sektoru, biznesu ta osvity: zb. nauk. prats' I vseukrayins'koyi naukovoprakt. konf* [Current issues of modernization of the national economy of Ukraine in the conditions of integration into the European economic space: reforming the public sector, business and education]. Poltava. P. 85-89. [in Ukrainian].

Tarapatova N.M. (2007). Universytets'ka orhanizatsiya v konteksti transformatsiynykh protsesiv [University organization in the context of transformational processes]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv national University named after T.G. Shevchenko. Kyiv. [in Ukrainian].

Terent'yeva N.O. (2016). Rozvytok universytets'koyi osvity v Ukraini: fenomen ta tendentsiyi rozvytku [Development of university education in Ukraine: phenomenon and development trends]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu* [Bulletin of Cherkasy University]. Vyp. 17. P. 20-29. [in Ukrainian].

Turkot T.I. (2011). Pedagogika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of high school]. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].

Shevchenko L.S. (2016). Universytets'ka osvita: ekonomichni priority ta upravlinnya rozvytkom [University education: economic priorities and development management]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

## **АНОТАЦІЯ**

*Автори розглянули політику України щодо підготовки вказаних фахівців. Зокрема, у роботі показано, що останніми роками зі сторони держави простежується тенденція до збільшення уваги до підготовки вчителів-предметників, що у свою чергу у 2015-2020 рр. призвело до збільшення кількості вишів, які можуть навчати за освітніми спеціальностями та збільшення бюджетних місць за цими спеціальностями. У статті автори на основі аналізу низки джерел та публікацій аналізують розвиток системи вищої освіти акцентуючи увагу на підготовці професійних кадрів для середніх шкіл упродовж 2015-2020 рр. з її особливостями та тенденціями. Зокрема, показано, що модернізація системи підготовки вчителів середньої школи у закладах вищої освіти передбачає: забезпечення якості підготовки фахівців згідно з європейськими стандартами; формування професійної компетентності і соціальної відповідальності у процесі підготовки майбутніх фахівців; удосконалення змісту університетської освіти (освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки) відповідно до сучасних вимог; запровадження сучасного навчально-технологічного забезпечення освітнього процесу; забезпечення належного рівня знань державної та іноземних мов; підготовка до життя активної особистості, здатної до ефективної життєдіяльності у XXI ст. та особистісного саморозвитку; налагодження системи працевлаштування випускників університетів на роботу за фахом; збільшення значущості української освіти в нагромадженні та розвитку людського капіталу. Розкриваючи тему, дослідниками також були й визначені особливості університетської освіти: універсальність і значний попит на університетські знання; опанування цінностей інноваційної університетської системи освіти; свобода викладання й учіння; різноманіття наукової діяльності; надання можливостей кращим студентам отримати наукові ступені та поповнити склад науково-педагогічних кадрів. Окреме місце в статті відведено проблемі підготовки фахівців у вищій школі, одне з яких посідає питання вступу до вишу, який потребує удосконалення.*

**Ключові слова:** *Вчитель, освіта, педагог, університет, школа, історія.*